

УДК 82-1Шев:78(477)

ОСОБЛИВОСТІ РОЗКРИТТЯ ПОЕЗІЇ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА У ТВОРЧОСТІ УКРАЇНСЬКИХ КОМПОЗИТОРІВ

Богдана Фільц

У статті проаналізовано багатство індивідуального осмислення українськими композиторами Шевченкової поезії, її втілення в розмаїтих формах, жанрах і галузях музики. У ній висвітлено особливості розкриття поетичних образів у монументальних вокально-симфонічних творах, хоровій і камерно-вокальній музиці другої половини XIX – початку XXI ст.

Ключові слова: поезія, музичний стиль, інтерпретація, народна інтонація, образний зміст.

В статье анализируется богатство индивидуального осмысления украинскими композиторами поэзии Т. Шевченко, ее воплощение в разнообразных формах, жанрах и областях музыки. В ней показаны особенности раскрытия поэтических образов в монументальных вокально-симфонических произведениях, хоровой и камерно-вокальной музыке второй половины XIX – начала XXI в.

Ключевые слова: поэзия, музыкальный стиль, интерпретация, народная интонация, образное содержание.

The wealth of individual interpretation of Shevchenko's poetry by Ukrainian composers is analyzed in the article. Its embodiment in various forms, genres and branches of music is depicted. The peculiarities of the representation of poetic images in large vocal symphonic works, choral and chamber vocal music of the second half of the XIXth – the beginning of the XXIst centuries are cleared up.

Keywords: poetry, music style, interpretation, folk intonation, image content.

Багатогранна творчість Т. Шевченка – геніального поета, художника і мислителя, сповнена щирої любові до свого народу й рідної землі, величезної сили духу, волелюбних ідей та пристрасних закликів до боротьби за справедливість і звільнення від поневолювачів, передусім царського самодержавства, стала дорогоцінним надбанням світової культури. Адже глибока змістовність, яскрава образність, висока художня одухотвореність та неповторність мистецького вислову в різних галузях і жанрах його творчості, особливо драматичне й водночас героїчне життя Т. Шевченка, є прикладом національної гідності, свідомої відданості не тільки своєму народу, але й гуманістичним ідеалам усього людства. Тому не дивно, що вже в другій половині XIX ст., ще за життя поета, почали з'являтися музичні твори на його слова. У 1847 році одним з перших вийшов друком романс М. Маркевича «Сирота» («Нащо мені чорні брови»), а згодом, упродовж різних історичних періодів композитори і любителі музики створили і створюють безліч творів різних жанрів на його вірші, серед яких є справжні шедеври високого художнього рівня.

В Україні виникло також багато народних пісень на слова Т. Шевченка, які зібрав і видав колишній науковий співробітник ІМФЕ ім. М. Т. Рильського фольклорист О. Правдюк (на жаль, уже покійний) у збірці під назвою «Плавай, плавай лебедонько» [10]. Вони значною мірою розкривають характер народного мислення й творчого осмислення різноманітних за емоційною наснагою і специфічних за конкретним художнім утіленням образів шевченківського слова. На те, що композиторам слід вивчати й намагатися різнобічно опанувати стилістичні особливості українського пісенного фольклору, неодноразово звертав увагу професор С. Людкевич. Він слушно зауважував, що поезія Т. Шевченка змістом і формою кориниться якнайглибше в народній українській пісні, тож без знання й глибокого почуття народної мелодики та ритміки неможливе повне розуміння й відчуття форми та створення гарної музики до шевченківської поезії. Цих засад він дотримувався у своїй творчості, а також у педагогічній діяльності. Наймонументальнішим і художньо довершеним серед багатьох вокально-симфонічних творів української музики є кантата С. Людкевича «Кавказ», де центральним

БОГДАНА ФІЛЬЦ. ОСОБЛИВОСТІ РОЗКРИТТЯ ПОЕЗІЇ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА У ТВОРЧОСТІ УКРАЇНСЬКИХ КОМПОЗИТОРІВ

образом є Прометей – символ вічно живого людського духу, непоборної сили народу. Тут – у монументальному, високохудожньому грандіозному циклі для хору й симфонічного оркестру, що складається із чотирьох частин, авторові вдалося втілити цілу гаму яскравих і різноманітних образів та настроїв: від тонких ліричних до саркастичних, напружених, героїчних. Співзвучність, гармонічне злиття з поезією Т. Шевченка є наслідком близького творчого почерку композитора до стилю Великого поета. Як і творцеві неповторної поезії, йому властиві сміливий розмах, різкі контрасти у втіленні переживань [16]. Музика «Кавказу» захоплює суворю красою, ніжною ліричністю, героїчним пафосом.

Проблему музичної інтерпретації поезії Т. Шевченка одним із перших широко досліджував С. Людкевич. Він неодноразово звертався до неї ще на початку ХХ ст., розглядаючи її з різного погляду, – як філолог, професійний композитор, музикознавець. Його цікаві аналітичні праці вміщено у збірнику, упорядкованому З. Штундер під назвою «С. Людкевич. Дослідження. Статті. Рецензії» [4], перевиданому в 1976-му (у скороченому вигляді) [5] та (з певним доповненням) в 1999 роках. Серед них: «Про основу і значення співності в поезії Тараса Шевченка» (1901), «Про композиції до поезії Т. Шевченка» (1902), «Вокальна музика на тексти поезії “Кобзаря”» (1932), «Форма солоспіву в М. Лисенка (спроба аналізу)». Остання стаття написана в 1937 році, з деякими переробками її було передруковано в 1956 році. А ще в 1934 році С. Людкевич написав працю «Співні та мелодійні основи й прикмети поезії Т. Шевченка», у якій стверджував, що «вся наша вокально-музична література за останніх 70–80 літ (від 1860 р.) – поза церковною та протонародними піснями – це, мабуть, у добрій половині твори на слова Шевченка» [6]. Автор безсмертного вокально-симфонічного полотна «Кавказ» відзначав, що «поезії Шевченка є творами індивідуально-артистичної творчості і саме тому, як твори індивідуального артистизму, вимагають артистичної музики, що подібно ілюструвала б та давала б тонкий вираз нюансам змісту поезії».

У своїх працях професор досить вичерпно й водночас критично розглянув вокальний доробок багатьох митців на вірші Т. Шевченка майже за столітній період, особливо виокремлюючи вагомий внесок у цю галузь Миколи Лисенка, якому належить найбільша кількість створених романсів, і відзначаючи передусім високу художню цінність його солоспівів із циклу «Музики до “Кобзаря”» та органічну єдність слова і музики. Він уважав, що мелодійна лінія музики М. Лисенка взорована на вокально-виразовий бік головної мелодії, на співну декламацію тексту. Мелодику М. Лисенка він поділив на три групи. 1-а група – майже копіювання народних пісень, 2-а – відгуки народних зразків і перетоплені в оригінальній мистецькій інвенції (творчій фантазії) композитора романси («Гетьмани», «Чого мені тяжко»), а також – переважна частина великих кантат, хорів з «Гамалії» тощо. 3-я група – переосмислені європейські впливи окремих романтиків.

Хронологічно одним з перших, головним і найкращим інтерпретатором поезії Т. Шевченка вважається М. Лисенко, який намагався створити відповідний для нього спеціальний музичний стиль. І це композиторові вдалося зробити завдяки його великому талантові й пильному студіюванню та розумінню народних українських пісень – їхньої самобутньої мелодики, а також багатотимбрічності ритміки. Крім створення об'ємного циклу «Музики до “Кобзаря”», куди ввійшло близько 90 творів, М. Лисенко заклав початок виникненню в українській музиці великих вокально-симфонічних творів своїми кантатами «Б'ють пороги» та «Радуйся, ниво непополитая» (усі п'ять частин останньої ввійшли до репрезентаційного видання аудіокасет і відеодисків під назвою «Митці України – Тарасу Шевченку» [2]). Кульмінацією цієї кантати з переконливо стверджувальним пафосом є її п'ята частина – «Оживуть степи й озера», вирішена в поліфонічній формі фугато, що створює оптимістичний фінал цілості.

Найцікавішими й найоригінальнішими творами С. Людкевич називає хорові композиції Г. Топольницького «Три шляхи» (зі своєю степово-тужливою мелодією, народ-

ДО 200-ЛІТТЯ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

ною, водночас шляхетно-стилізованою мелодикою та гармонією) та ще більше – його баладу «Хустина», що стали помітним явищем хорової літератури 1890-х років на теренах Галичини. На цю саму тему у 20-х роках ХХ ст. на землях колишньої Радянської України з'явився також високомистецький твір – кантата-поема «Хустина» Л. Ревуцького (1922 р., оркестрована 1944 р.), яка стала окрасою не лише його творчого доробку, але й усієї української музики. Вона написана на вірш з ліричного збірника Т. Шевченка «Три літа» про трагічну долю дівчини-сироти, милий якої загинув на заробітках. Народність поетичних рядків виявляється в органічній близькості змісту і структури до українських фольклорних зразків. Створивши яскраву наспівну тему на слова «У неділю не гуляла», що наскрізно проходить упродовж усієї хорової партії кантати, композитор посилив драматичні колізії за допомогою властивих його індивідуальному авторському почерку складних ладогармонічних комплексів з наявністю хроматики, напружених повнозвучних «повзучих» акордів, застосуванням лінійної поліфонії.

А ще раніше, у 1918 році, К. Стеценко створив кантату «У неділеньку святу» для чоловічого хору, солістів та оркестру на вірш Т. Шевченка, наближений до епічних зразків народної творчості. З народними думами його споріднюють мужня образність, а також поетичні й лексичні прийоми. Ф. Колесса відзначив деяку схожість кантати з народною думою про Хмельниччину. Суровий епічний колорит визначили розміреність музичного викладу, стриманий характер емоційного тону твору в цілому.

У ХХ ст. шевченківська муза продовжує надихати композиторів на написання нових творів і в хоровій музиці (як із супроводом, так і *a cappella*), а також у камерно-вокальних жанрах. На вірші поета час від часу виникали й окремі солоспіви, і вокальні цикли. З-поміж авторів солоспівів на слова Т. Шевченка слід назвати В. Барвінського, Ф. Надененка, Г. і П. Майбород, М. Жербіна, Ю. Рожавську, Ю. Мейтуса, В. Борисова, Т. Сидоренко-Малюкову, Б. Фільц, П. Глушкова, І. Шамо та ін. Значна частина

творів названих композиторів надрукована в 1961 році в Києві, у ювілейному збірнику «Вокальні твори українських композиторів на слова Тараса Григоровича Шевченка», де, крім творів перелічених авторів, розміщено дев'ять романсів М. Лисенка, а також «У гаю гаю» Д. Січинського, «Три шляхи» та «Утоптала стежечку» Я. Степового, «Плавай, плавай, лебедонько» та «Сонце заходить, гори чорніють» К. Стеценка. Привертає увагу драматичний солоспів-балада С. Людкевича «За байраком байрак», що був написаний у 1920 році. Інтонаційна основа твору щедро насичена оригінальними думними поспівками, що, безперечно, продиктовано його розумінням специфіки конкретного змісту поезії Т. Шевченка і її спільністю з характерними особливостями народної епіки.

Серед цікавих солоспівів довоєнного часу особливо вирізняється романс А. Штогаренка «Якби мені черевики» (1939). Трикратне повторення танцювальної теми на словах «Якби мені черевики, то пішла б я на музики» і зіставлення її з побічними драматичними епізодами, що змальовують безталання дівчини-наймички, свідчать про творчий підхід і нестандартне використання композитором елементів традиційної форми рондо, у якій знайшли втілення життєрадісні народно-танцювальні або веселі жартівливо-гумористичні образи. У солоспіві відтворено цілу низку почуттів дівчини: її жагуче бажання потанцювати, невеселі роздуми про свою долю, злидні і нужденний стан наймички. І саме зовнішня невідповідність змісту і форми в цьому разі допомогли композиторові розкрити складний психологічний підтекст вірша.

У 60-х роках минулого століття до 150-х роковин від дня народження та 100-річчя від дня смерті Кобзаря з'явився цілий ряд вокальних циклів. Серед них цикл із чотирьох солоспівів («Давно це минуло», «Ой тумане, тумане», «Є на світі доля», «Сонце заходить») А. Кос-Анатольського (частково надруковані в авторському збірнику автора «Молодість моя») і такі вокальні цикли, як «Песни на стихи Т. Шевченко» Д. Клебанова (видано в Москві); «10 романсів на слова Т. Г. Шевченка» І. Шамо; «Три

БОГДАНА ФІЛЬЦ. ОСОБЛИВОСТІ РОЗКРИТТЯ ПОЕЗІЇ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА У ТВОРЧОСТІ УКРАЇНСЬКИХ КОМПОЗИТОРІВ

романси на слова Т. Шевченка» Л. Колодуба або «Кобзареві» Ю. Мейтуса (на слова А. Малишка). Якщо в першому випадку величний образ Кобзаря, його незламна мужність та щедра багатство душі постають перед нами з рядків його невмирущої поезії, то в другому він вимальовується крізь призму шани, уявлення й оцінки нашого сучасника, відомого українського поета.

Усі цикли відзначаються образністю, яскравою музичною мовою, що базується на інтонаційній основі української народної пісенності, соковитою барвистою гармонічною палітрою та високим рівнем професіоналізму. Водночас у кожному циклі наявні особливості музичної драматургії, що впливають з ідейно-художнього змісту інтерпретованих і об'єднаних в одне ціле віршів. Так, наприклад, романси А. Кос-Анатольського відзначаються особливою щирістю почуттів у передачі людських переживань і насамперед наспівністю мелодики, притаманною індивідуальному стилю митця. Композитора Д. Клебанова привабила поезія гостро викривального змісту. У циклі «Песни на стихи Т. Шевченко» [1] відтворено цілий ряд картин важкого життя українського народу в умовах царського самодержавства. Музичний розвиток підкорений ідеї боротьби проти поневолення. Тут відчувається активний протест, а не пасивне констатування фактів та «кволе схлипування» над відсутністю долі. Найпоказовішими щодо цього є солоспіви – «Ой три шляхи широкії», «Гімн чернечий», «Над Дніпровую сагою» та «Неначе степом чумаки», де вольова наснага музики граничить з глибоким драматизмом або їдка сатира – з палким закликком до «сокири» («Гімн чернечий») тощо.

Приміром, візьмімо романс «Над Дніпровую сагою», у якому відносно спокійна лірична мелодія пісенного типу (у початковому тематичному зерні відчувається певна інтонаційна спільність з народними плачами) поєднується з гостро драматичною фортепіанною партією, яка особливо в інтерлюдіях досягає великого ступеня напруженості. І якщо загалом форма солоспіву куплетно-варіаційна, де частково змінюється вокальна лінія й більше акомпанемент,

то перегри (інтерлюдії) фортепіано набирають значення самостійних драматичних лейтмотивів за кожним разом у деталях дещо змінених. У фортепіанних інтерлюдіях упроваджено сміливі гармонічні послідовності функціонально далеких акордів, що надають музиці ладової об'ємності і значно посилюють драматично-вольовий настрій твору.

До творів драматичного змісту можна зарахувати солоспів «Гімн чернечий» Д. Клебанова на гостро викривальні й бунтарські слова Т. Шевченка (1959). Він відзначається надзвичайно свіжою й образною музичною мовою, розвиненою куплетно-варіаційною формою. У кожному куплеті дещо змінюється гармонічна основа, що надає музиці різних відтінків; акордово-токатна фактура фортепіанної партії з широким використанням прийому *martelato* (неначе удари грому) посилює бунтівний характер художньо-образного змісту твору в цілому.

«10 романсів на слова Т. Г. Шевченка» [18] І. Шамо, побудовані на інтонаціях українського пісенного фольклору, відтворюють певний фольклорний жанр. Наприклад, романс «Така доля моя» написано в стилі думи, «У гаю, гаю» – веснянки, «Ой одна я, одна» – ліричної протяжної пісні, «Зацвіла в долині» – хороводу, «Закувала зозуленька» – коліскової пісні, «У перетику ходила», «Якби мені черевики», «Ой гоп-гопака» – танцювально-жартівливих пісень тощо. Цикл побудований за принципом контрастності. Настроєво-ліричні або драматичні номери чергуються з танцювальними. Завершується цикл колоритним солоспівом «Ой гоп-гопака», який характеризується гармонічною мовою, що базується на використанні народних діатонічних ладів, паралелізмів, органних пунктів, гострою акцентуацією гопакової ритміки.

Жанровою характерністю відзначається вокальний цикл Л. Колодуба на слова Т. Шевченка [3], що об'єднує три різні за настроєм і емоційним наснаженням романси, – психологічно заглиблений, пісенного плану солоспів «Закувала зозуленька», звукозображальний романс «Доленько моя». Завершує цикл колоритна, у танцювальному ритмі, картинка «Утоптала стежечку».

ДО 200-ЛІТТЯ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

Солоспів Л. Колодуба особливо цікаві своєю структурою, де взаємозв'язок між вокальною та інструментальною партіями трактується в оперному плані, скажімо, перегуки речитативних фраз у голосі з головною мелодією, що проходить в акомпанементі («Закувала зозуленька»). Речитативно-аріозний розвиток у романсі «Доленько моя» має багато спільного з оперою М. Мусоргського «Борис Годунов». Цикл, до речі, має другий варіант у супроводі симфонічного оркестру.

Лірико-психологічний цикл Ю. Мейтуса [7] дає портретні характеристики різних емоційно-психологічних станів поета і водночас низки героїв шевченківської поезії. Поет А. Малишко і композитор Ю. Мейтус відтворили декілька картин з тяжкого життя Кобзаря на засланні, які за своєю силою і об'ємністю змісту переросли в справжні драматичні поеми. Тут і безмежна туга народного співця за вісткою з України («В хвилину суму»), його муки – спогади про знедолених селян («Причалили під берег»), і загострено психологічна сцена зустрічі Тараса із сестрою Яриною, яка неначе символізує поневолену Україну («Зустріч з Яриною»). Контрастом до попередніх творів звучать два взаємодоповняльні солоспіві – «Про Перебендю» та «Сонце стеле пурпурові пасики». У першому з них змальовується образ незрячого старого на тлі жанрової картини народного весільного гуляння – бравурної, танцювальної музики в запальному темпі *Allegro vivo*, що близька за принципом викладу і образним строєм до відомого «Гопака» М. Мусоргського. Вона наснажена гострими гармонічними сполученнями, різким контрастом динаміки, частою акцентуацією акордів і окремих звуків. Усе це створює враження рівночасної гри на багатьох народних інструментах, зокрема троїстої музики. Цикл «Кобзареві» має також другий варіант – у супроводі оркестру.

Романс «Сонце стеле пурпурові пасики» написано в помірному темпі *Andantino teneramente*. Ніжна, психологічно поглиблена музика розкриває нам сирітську долю малого Івасика, поводиря Перебенді. Спільність їхньої долі композитор підкрес-

лює введенням у два різні романси однієї спільної теми.

Про невмирущість поезії і живучість перед народом ідей Т. Шевченка співається у трьох останніх романсах циклу («Лісів і трав ласкаві багреці», «Хмарина в небі голубім», «Є слово, наче мед»), які є узагальненням усього циклу.

Плідно працював у галузі сольної вокальної музики на вірші Т. Г. Шевченка й композитор В. Рибальченко. Його цикл «Шість романсів на слова Тараса Шевченка» [11] об'єднує твори лірико-побутового змісту і побудований за принципом контрастності. Відчувається намагання автора різнобічно розкрити художньо-образний зміст поезії Т. Шевченка. Це позначилося на характері музики, що відзначається близькістю до інтонаційної сфери народної пісенності. Найзмістовнішим романсом із цього циклу є «Із-за гаю сонце сходить». Гостро викривальний зміст вірша, що таврує сваволю і знуцання пана над почуттями своїх кріпаків, збудив творчу фантазію композитора і підказав йому вдалу музичну інтерпретацію. Досить влучно використано засоби музичної виразності. Надмірні гостроти гармонії в драматичних ситуаціях оправдані змістом.

Широке визнання здобули також три романси на вірші Т. Шевченка М. Скорика, створені в 1960-х роках, позначені новаторськими пошуками. Два з них опубліковано в 1963 році [13]. Композитор по-новому прочитав широковідомі й неодноразово інтерпретовані вірші Т. Шевченка «Якби мені черевики» та «Зацвіла в долині». Особливість солоспівів полягає в інтонаційно-ладовій свіжості музики, самобутній ритміці, що походить з використання стильових особливостей гуцульського музичного фольклору. Однак використання багатства народної творчості, безперечно, не було однобоким і прямолінійним. Тут виявилось вміння молодого митця поєднувати стильові ознаки народної пісенності з новітніми засобами композиційної техніки – тонально-ладовими нашаруваннями, модуляційним розвитком, мінливістю ладової структури тощо. Наприклад, вірш «Зацвіла в долині» до цього часу трактувався композиторами

БОГДАНА ФІЛЬЦ. ОСОБЛИВОСТІ РОЗКРИТТЯ ПОЕЗІЇ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА У ТВОРЧОСТІ УКРАЇНСЬКИХ КОМПОЗИТОРІВ

як лірично-наспівна пісня (у Я. Степового, І. Шамо), а в М. Скорика, завдяки застосуванню коломийкового ритму, солоспів набрав свіжого звучання, тим більше, що поряд зі своєрідною метричною структурою композитор використовує ладову змінність мелодики та дещо терпку барвисту гармонію.

Періодичні ювілейні святкування знаменних дат життя і творчої діяльності Т. Шевченка в наступні десятиліття спонукали композиторів до інтенсивнішої праці над озвученням поезії Кобзаря. У результаті їхньої праці, наприклад, у 1989 році у видавництві «Музична Україна» було надруковано збірник романсів (упорядник В. Варицький) та збірник хорів (упорядник Н. Любченко).

У 2004 році у видавництві «Астон» (у Тернополі) було надруковано збірник «Наша дума, наша пісня... (Десять солоспівів на слова Тараса Шевченка)» автора цієї статті – Богдани Фільц [15]. Основою низки творів стали змальовані Шевченком образи жінки, матері та знедаланої дитини («Сон», «Маленькій Мар'яні», «Сирітка»), волелюбні романси («Ой по горі роман цвіте», «Як маю я журитися», «Вітер в гаї»), пройняті бунтарським духом козацтва, ліричні солоспівні («Тече вода з-під явора», «Вітре буйний», «Зацвіла в долині червона калина»). Завершальний романс, назва якого стала назвою збірника, написано у 2003 році, і вперше він був виконаний у 2004-му на авторському концерті композитори в Нью-Йорку в її присутності.

Сольна вокальна музика українських композиторів посідає значне місце в загальному доробку митців України. Велику роль у цьому відіграє національний характер поезії і музики, який простежується в усьому комплексі виражальних засобів. Саме національна характерність надає творам самобутності й неповторності. Глибока змістовність, щирість емоційного вислову, людяність та яскрава образність кращих українських солоспівів ставлять їх у ряд високомистецьких творів європейського значення.

У наш час композитори також створюють хорову музику (стимулом до написан-

ня якої стала багатожанрова шевченківська поезія) різноманітних настроїв і образних сфер, хоча, мабуть, значно менше в порівнянні з попередніми десятиліттями. Насамперед це стосується молодшої генерації членів Національної спілки композиторів, котрі, на жаль, стоять осторонь цієї тематики. Ґрунтовний аналіз із констатацією конкретних виконань хорових творів українських митців під час музичних фестивалів, організованих Національною спілкою композиторів України, за минулі роки зробила музикознавець І. Сікорська у своїй статті «Тарас Шевченко на музичних фестивалях Києва 1990-х – початку 2000-х років» [12]. Київмюзікфест (2013) презентував нові яскраві вокально-симфонічні полотна на слова Т. Шевченка, що належать нашим досвідченим композиторам-«метрам», героям України М. Скорику – кантата «Гамалія» та Є. Станковичу – ораторія «Страсті по Тарасу» (обидві – у виконанні «Думки» і Національного симфонічного оркестру п/к В. Сіренка). Крім того, на цьому ж фестивалі пролунав великий цикл хорових акапельних творів, у тому числі псалми на слова Т. Шевченка В. Сильвестрова, що прозвучали у храмі Св. Василя у виконанні муніципального хору «Київ» п/к М. Гобдича. Спробу цілісного осмислення представників різних видів мистецтва невичерпного естетико-художнього потенціалу доробку Кобзаря в контексті сучасних культурознавчих процесів здійснила творча група цікавого проекту «Митці України – Тарасові Шевченку» [2], що був реалізований 2007 року Міністерством культури і туризму України із залученням митців і науковців різних профілів, які підготували й видали чудовий альбом із п'яти аудіокасет і відеодисків. Це презентаційний альбом дисків, кожен з яких розкриває певну галузь мистецтва, що виникла на основі розкриття жанрового багатства художньої спадщини Т. Шевченка; він також є певним узагальненням кращих зразків мистецького доробку діячів культури України, чия творчість безпосередньо пов'язана з геніальною поезією всесвітнього відомого поета.

Тут представлено різні види і жанри художньої шевченкіани, а саме:

ДО 200-ЛІТТЯ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

1) Поетична спадщина Т. Шевченка у творчості майстрів художнього слова; 2) Образотворча шевченкіана; 3) Митці кіно – Тарасові Шевченку; 4) Поезія Т. Шевченка в музиці (опери, симфонічна та фортепіанна музика, балет); 5) Поезія Т. Шевченка в музиці (хори, вокальні ансамблі, романси, народні пісні).

Серед вибраних музичних творів великої форми, успішно поставлених на різних театральних сценах і які ввійшли до диска № 4, уміщено фрагменти опер М. Аркаса «Катерина», М. Вериківського «Наймичка», К. Данькевича «Назар Стодоля», Г. Майбороди «Тарас Шевченко», Л. Колодуба «Поет», О. Білаша «Гайдамаки», опери-балету В. Губаренка «Згадайте, братія моя», а також П. Ніщинського «Вечорниці» (вставна сцена до другої дії драми «Назар Стодоля» та балету В. Кирейка «Відьма». Усі названі зразки належать до еталонних здобутків українських композиторів у царині музично-театрального мистецтва.

Не менш показовими з погляду вагомості ідейного змісту й оригінального індивідуального розкриття багатогранної за образністю та емоційною наснагою поезії Т. Шевченка є значний масив вокально-симфонічних жанрів, таких як неповторна життєствердна класична кантата М. Лисенка «Радуйся, ниво неполитая», його ж «Б'ють пороги»; лірично проникливий і водночас сповнений драматичної напруги «Заповіт» С. Людкевича; «Моліться, братія» К. Стеценка з музики до вистави «Гайдамаки», що вражає своєю глибокою духовністю; національно характерна, пронизана народнопісенними інтонаціями в хорі й промовистою гармонією, наснаженою складними ладогармонічними комплексами та лінеарними поліфонічними сплетіннями в партитурі симфонічного оркестру «Хустина» Л. Ревуцького; саркастичний «Чернець» М. Вериківського; лірико-філософські «Давидові псалми» М. Кузана і «Симфонічний диптих» Є. Станковича з елементами архаїки, до якої спонукали композитора зміст, розкритий у назвах частин твору (1 ч. – «Битва на ріці Каялі», 2 ч. – «Плач Ярославни»). Вони також прикрасили названий вище диск, адже кожен

твір віддзеркалив індивідуальну манеру композиторського висловлювання та особисте світобачення й переконливе творче осмислення глибин віршованих рядків поетичної творчості Т. Шевченка, здійснених на найвищому художньому рівні.

Симфонічну музику, написану під впливом шевченківського слова, гідно представляють симфонічні поеми – «Заповіт» Р. Глієра, «Лілея» Г. Майбороди, Симфонія-дума «Шевченківські образи» (4 ч. – «Борітеся-поборите») Л. Колодуба, а фортепіанну музику – п'ять новел І. Шамо «Тарасові думи». У підрозділ «Народні пісні» включено шість зразків, а число композиторських Присвят Т. Шевченку досягло десяти. Серед них є твори різних жанрів і для різних виконавських складів: для фортепіано, для голосу і фортепіано (солоспіви), фортепіанне тріо, хорові кантати, ораторія, симфонічні сюїти і поеми.

У диску № 5 під назвою «Поезія Т. Шевченка в музиці» охоплено такі жанри:

1. Хори із супроводом, куди ввійшли твори М. Лисенка, Д. Січинського, Ф. Колесси, Л. Ревуцького, М. Вериківського і А. Кос-Анатольського; 2. Хори *a cappella*: твори І. Воробкевича, М. Лисенка, Г. Гладкого, Д. Роздольського, С. Людкевича, А. Вахнянина, П. Козицького, Б. Лятошинського, А. Штогаренка, В. Степурка; 3. Вокальні ансамблі: дуети П. Чайковського, М. Лисенка, Г. Гладкого, К. Стеценка, Г. Верьовки, два тріо Б. Фільц «Тече вода з під явора» і «Вітре буйний»; 4. Романси: твори 21 композитора, починаючи від М. Маркевича, який опублікував свій перший романс «Сирота» 1847 року. Продовжують список: Д. Бонковський, «Нащо мені чорні брови»; В. Заремба «Думи мої»; С. Воробкевич «Огні горять»; О. Рубець «Думи мої»; М. Мусоргський «Гопак» («Ой, гоп-гоп, гопака»); М. Лисенко «Огні горять», «Доля», «Минають дні», «Мені однаково», «Свято в Чигирині», «Ой одна я одна»; В. Сокальський «Ой маю я оченята»; Д. Січинський «У гаю, гаю»; Г. Алчевський «Чого мені тяжко»; С. Рахманінов «Дума», «Полюбила я на печаль свою» (виконує С. Степан і симфон. оркестр Львів. філармонії п/к І. Лацанича); С. Людкевич «За байраком байрак»; К. Стеценко «Пла-

*БОГДАНА ФІЛЬЦ. ОСОБЛИВОСТІ РОЗКРИТТЯ ПОЕЗІЇ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА У ТВОРЧОСТІ
УКРАЇНСЬКИХ КОМПОЗИТОРІВ*

вай, плавай, лебедонько»; Я. Степовий «Ой три шляхи широкі», «Сонце заходить», «Утоптала стежечку», «Зацвіла в долині»; А. Кос-Анатольський «Давно це минуло» (співає А. Шкурган і симф. оркестр Нац. радіокомпанії України п/к В. Білінова); І. Шамо «Закувала зозуленька»; В. Кирейко «Єсть на світі доля»; Л. Колодуб «Мрії» («Доленько моя»), «Закувала зозуленька»; Б. Фільц «Сирітка» (співає М. Байко), «Тече вода з під явора» (виконують сестри Даниїла, Марія і Ніна Байко); В. Сильвестров «Прощай, світе»; М. Скорик «Зацвіла в долині».

Коли готувалися до відзначення славетної дати – 200-річчя від дня народження нашого великого Пророка, – посилювався спалах творчого піднесення українських митців щодо осмислення творчості Т. Шевченка та інтерпретації її багатопланових образів у різних галузях. Ще у 2012 році в Донецьку вийшло друком подарункове літературно-художнє видання «Кобзаря» [19] (укладач О. Зав'язкін) в чудовому мистецькому оформленні, із залученням цілої низки картин відомих художників – М. Пимоненка, І. Рєпіна, І. Айвазовського, С. Васильківського та інших, включно до Т. Шевченка, а також поетичних рядків Олександра Олеся, О. Гончара, М. Сингаївського та глибоких сентенцій про Т. Шевченка як особистість і творця – І. Франка, П. Мирного, І. Огієнка, І. Дзюби та ін. Композитори створили чимало нових творів різних жанрів, з'явилася низка вокальних збірників, опублікованих у 2013 і 2014 роках не лише в столиці, але й у регіональних видавництвах. Поміж них об'ємна збірка «Пісенна Шевченкіана», надрукована в Чернівцях 2013 року, що ввібрала в себе кращі вокальні твори українських композиторів XIX і XX ст., причому не так пісні, як відомі й перевірені часом романси, хори та кантати визнаних в Україні й поза її межами авторів. Упорядником збірки стала сестра Володимира Івасюка Оксана, вступне слово «Шевченко і музика» блискуче написала відома поетеса Софія Майданська, яка слушно відзначила, що «Т. Шевченко – це згусток, квінтесенція українського національного характеру, що впродовж віків вироблявся духовною енергією нашого народу. Оцей, як часто говорять, співочий

характер українця став сутністю Шевченкового єства, своєрідною, надзвичайно тонкою субстанцією. Пісня з раннього сирітського дитинства стає тим внутрішнім балансом, що в найскладніших ситуаціях урівноважує стан його зболілої, чутливої до кожного дотику, душі» [8, с. 6]. А в Дрогобичі (також у 2013 р.) вийшов друком доволі великий хоровий збірник (навчально-методичний посібник) «Поезія Тараса Шевченка в сучасній хоровій музиці» (обсягом понад 17 др. арк.) [9]. У Передньому слові упорядників Д. Василик і А.Славича подано інформацію про композиторів і твори, які ввійшли до збірника, а також довідку про поезії, інтерпретовані митцями переважно з Галичини, а також з Києва та італійських міст. З-поміж авторів – О. Албул, Я. Білецька, О. Городиський, В. Грицишин, В. Гуцак, Л. Дума, М. Ластовецький, І. Майчик, М. Романова, Б. Фільц, Б. Фроляк, Б. Шептур, Б. Шкільник, А. Школьнікова та інші, які створили 25 хорів різних жанрів і для різних складів.

Вагомим внеском з-поміж низки опублікованих збірників до 200-річчя нашого геніального поета є ошатне видання «У гаю, гаю. Музика Миколи Лисенка до “Кобзаря” Т. Г. Шевченка» [14], де вміщено 18 перлин романсової лірики М. Лисенка, значну частину яких автор присвятив своїм близьким друзям, славетним діячам української культури: М. Кулішеві, О. Лисенко, М. Кропивницькому, О. Мишузі (з цікавою для нас старою назвою січня – «студень»), М. Заньковецькій, М. і Л. Драгомановим та ін. Важливо наголосити на тому, що збірник також приурочений 145-й річниці початку роботи Миколи Лисенка над музикою до «Кобзаря» Тараса Шевченка. В оформленні книжки використано титульний розворот «Кобзаря» 1867 року, репродукції з картин Т. Г. Шевченка та обкладинок нот М. В. Лисенка на поезії Т. Г. Шевченка. Вступна стаття Р. Скорульської «Прозорий звук сурми і струни золоті...» відзначається глибоким науковим рівнем інформативності, вичерпно та аргументовано розкриває цікаві факти, пов'язані з написанням творів і виконанням солоспівів від часу їх створення славетними українськими співаками.

ДО 200-ЛІТТЯ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

Крім того, у Дрогобичі в 2014 році побачив світ авторський збірник Богдани Фільц – «Хорові твори на слова Тараса Шевченка» до 200-річчя від дня народження Великого Кобзаря [16]. У ньому вміщено чотирнадцять творів для хорів різного складу на вірші Т. Шевченка і один для жіночого або дитячого хору «На роковини Шевченка» на вірші Лесі Українки. Причому деякі з творів було написано під час трагічних подій Революції гідності 2014 року.

Наведені твори засвідчують створення в різний час і виконання різними співаками значної кількості вокальних творів на вірші Т. Шевченка, які багатогранно розкривають багатство й розмаїття образної сфери шевченківської поезії, її близькість до народно-пісенних джерел і водночас рельєфно вияскравлюють індивідуальність та самобутність стильової специфіки, сповненої національної неповторності і глибокої людяності.

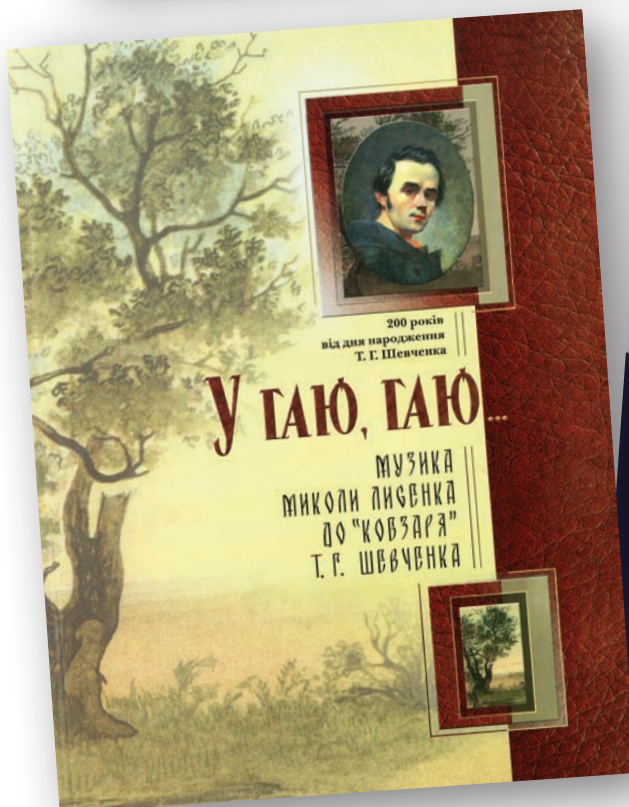
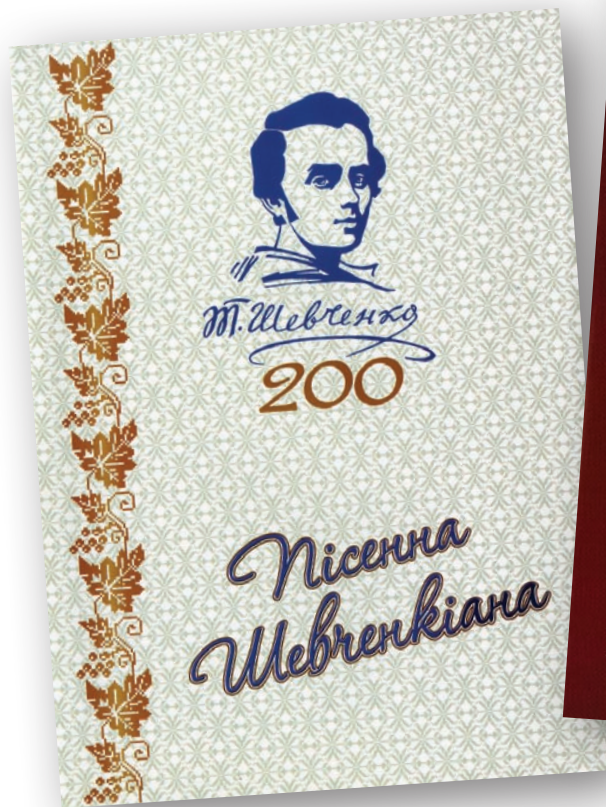
Джерела та література

1. *Клебанов Д.* Песни на стихи Т. Шевченко. – М. : Советский композитор, 1959.
2. *Кохан Т., Іваненкова С. та ін.* Митці України – Тарасові Шевченку. – К. : Міністерство культури і туризму ; Інфодиск. – 2007.
3. *Колодуб Л.* Романси для високого голосу на слова Т. Шевченка. – К. : Мистецтво, 1966.
4. *Людкевич С.* Дослідження. Статті. Рецензії / упорядкув., вступ. ст., пер. та прим. З. Штундер. – К. : Музична Україна, 1973. – 515 с.
5. *Людкевич С.* Дослідження і статті / відп. ред. д-р мистецтвознав. М. Гордійчук. – К. : Музична Україна, 1976. – 213 с.
6. *Людкевич С.* Співні та мелодійні основи й прикмети поезії Т. Шевченка // *Людкевич С.* Дослідження. Статті. Рецензії. Виступи. Т. 1 / упорядкув., ред., вступ. ст. і прим. З. Штундер. – Л. : Дивосвіт, 1999. – С. 246–254.
7. *Мейтус Ю.* Кобзареві. Вокальний цикл на слова А. Малишка. – К. : Мистецтво, 1963.
8. Пісенна Шевченкіана до 200-річчя від дня народження Т. Г. Шевченка / упоряд. О. Івасюк, вступ. ст. С. Майданської. – Чернівці : Видавничий дім «Бу-крек», 2013. – 320 с.
9. Поезія Тараса Шевченка в сучасній хоровій музиці / ред.-упоряд., вступ. ст. Д. Василик, А. Славич. До 200-річчя від дня народження Тараса Шевченка. – Дрогобич : Посвіт, 2013. – 158 с.
10. *Правдюк О.* Плавай, плавай, лебедонько. – Народні пісні на слова Т. Шевченка / упоряд., вступ. ст. та прим. О. А. Правдюка. – К. : Музична Україна, 1984. – 152 с.
11. *Рыбальченко В.* Шість романсов. Слова Тараса Шевченка. – К. : Мистецтво, 1966.
12. *Сікорська І.* Тарас Шевченко на музичних фестивалях Києва 1990-х – початку 2000 років // *Музика в просторі сучасності. Друга половина ХХ – початок ХХІ ст.* Науковий вісник НМАУ ім. П. І. Чайковського. – К., 2007. – Вип. 68.
13. *Скорик М.* Два романси. – К. : Мистецтво, 1963.
14. У гаю, гаю. Музика Миколи Лисенка до «Кобзаря» Т. Г. Шевченка. Вокальні твори для голосу з фортепіано / упоряд. та передм. Р. Скорульської. – К. : Пульсари, 2014. – 72 с. : іл.
15. *Фільц Б.* Наша дума, наша пісня. – Тернопіль : Астон, 2004. – 61 с.
16. *Фільц Б.* Полум'яні кантати Станіслава Людкевича // *Радянська Україна.* – 1963. – 17 лют. – С. 3.
17. *Фільц Б.* Хорові твори на слова Тараса Шевченка / ред.-упоряд., вступ. ст., метод. рекомендації Д. Василик. Навчальний посібник. До 200-річчя від дня народження Тараса Шевченка. – Дрогобич : Посвіт, 2014. – 80 с.
18. *Шамо І.* 10 романсів для середнього голосу в супроводі фортепіано на слова Т. Г. Шевченка. – К. : Советский композитор, 1961.
19. *Шевченко Т.* Кобзар / уклад. О. Зав'язкін. – Донецьк : ТОВ «ВКФ» «БАО», 2012. – 192 с.

SUMMARY

The wealth of individual interpretation of Shevchenko's poetry by Ukrainian composers is analyzed in the article. Its embodiment in various forms, genres and branches of music is depicted. The peculiarities of the representation of poetic images in large vocal symphonic works, choral and chamber vocal music of the second half of the XIXth – the beginning of the XXth centuries are cleared up. M. Lysenko has started the creation of great vocal symphonic musical works in Ukrainian music with his five parts cantatas on Shevchenko's poems *The Rapids are Springing* and *Be Glad, the Unwatered Field*. The ballad *Shawl* by H. Topolnytskyi (1895, Galicia) and also a cantata-poem under the same title by prominent representative of Ukrainian composers of the XXth century L. Revytskyi with his distinctly outlined individual

БОГДАНА ФІЛЬЦ. ОСОБЛИВОСТІ РОЗКРИТТЯ ПОЕЗІЇ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА У ТВОРЧОСТІ УКРАЇНСЬКИХ КОМПОЗИТОРІВ

ДО 200-ЛІТТЯ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

innovative style (the 20s of the XXth century) are characterized by the originality of musical interpretation. The peculiarity of the cantata *On Saint Sunday* by K. Stetsenko (1918) consists in the approaching of its image sphere to the epic genres of the ballad. Cantata and symphony *The Caucasus* by S. Liudkevych is the most considerable, monumental and artistically perfect work in this branch. The author succeeded to embody the whole gamut of bright and various images and moods: from thin lyric to sarcastic, tense dramatic and heroic ones. The central figure in this work is Prometheus as a symbol of always living human spirit, irresistible strength of people.

Considerable attention is paid to multigenre chamber vocal creation of Ukrainian artists, written on the basis of great Shevchenko's poetry, full of the dreams, hopes and expectations of Ukrainian people. It is first of all a creation by M. Lysenko of great vocal cycle of *Music for Kobzar* that contains about 90 works. Among the other authors of bright solo songs to Shevchenko's poems the names of K. Stetsenko, S. Liudkevych, V. Barvynskyi, A. Kos-Anatolskyi, H. Maiboroda, F. Nadenenko, T. Sydorenko-Maliukova, A. Shtoharenko should be mentioned. A number of composers created and published the cycles of Shevchenko's romances or separate works to poet's verses that are characterized by a bright musical language and reproduce various human characters and emotions, lyric moods and dramatic collisions, regional features of folklore song intonation sphere. Among them there are the following authors: D. Klebanov, L. Kolodub, Yu. Meitus, V. Rubalchenko, M. Skoryk, B. Filts, I. Shamo.

The weighty contribution to choral Shevchenko studies was done by the composers B. Lyatoshynskyi, L. Revutskyi, M. Kuzan, Ye. Stankovych, M. Skoryk, V. Stepurko, V. Sylvestrov, B. Filts, A. Jacobchuk and many others. Ukrainian composers have done a lot of work in the branch of opera, ballet and solely symphonic music (O. Bilash, M. Verykivskyi, V. Hubarenko, R. Gliere, K. Dankevych etc.) connected with Shevchenko's subjects and imagery. Besides, to commemorate the 200th anniversary of Shevchenko's birthday many large scale collections of works are published by Ukrainian artists of different branches and genres, who exposed their deep honor to our Genius and Prophet.

The considered facts and concrete works affirm the creation of plenty of works to Shevchenko's poems in a different time and their performance by different singers and collectives. These works reveal the richness and diversity of image sphere of Shevchenko poetry, its propinquity to folk-song sources and at the same time expose the individuality and originality of its stylish specific, full of national uniqueness and deep humanity.

Keywords: poetry, music style, interpretation, folk intonation, image content.